W.E.B. Du Bois în studiile contemporane: conștiința dublă și modernitatea rasializată

Ștefan BAGHIU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte, Institutul de filozofie „Alexandru Dragomir", București
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts, Institute of Philosophy Alexandru Dragomir, Bucharest
Personal e-mail: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro

W.E.B. Du Bois and Contemporary Studies: Double Consciousness and Racialized Modernity

Abstract: This article outlines W.E.B. Du Bois's general sociological theory and literary activity in connection to the recent study of Jose Itzigsohn and Karida L. Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois. Racialized Modernity and the Global Color Line*. It describes the role of *Double Consciousness* and *Racialized Modernity* within postcolonial and decolonial theory and explains how postcolonial Romanian studies have engaged with postcolonial theory by avoiding these concepts.
Keywords: W.E.B. Du Bois, Double Consciousness, Racialized Modernity

Citation suggestion: Baghiu, Ștefan. "W.E.B. Du Bois în studiile contemporane: conștiința dublă și modernitatea rasializată". *Transilvania*, no. 2 (2021): 22-30. https://doi.org/10.51391/trva.2021.02.03.

Îmi propun să aduc în discuție câteva aspecte cu privire la sociologia lui W.E.B. Du Bois și la felul în care teoria critică de pretutindeni a preluat/ocultat anumite idei ale acestuia, mai ales în ceea ce privește „conștiința dublă" (Double Consciusness) și „modernitatea rasializată" (Racialized Modernity), plecând de la *The Sociology of W.E.B. Du Bois. Racialized Modernity and the Global Color Line* de Jose Itzigsohn și Karida L. Brown. Studiul meu, departe de a fi o sinteză a unui specialist în Du Bois sau o încercare de sistematizare a teoriei sociologice făcută de un specialist în teoria postcolonială/decolonială, este mai mult o „verificare" a felului în care teoria critică de ieri și de astăzi ar putea beneficia de pe urma conceptelor atât de puțin cunoscute la noi (și, din păcate, prea puțin cunoscute/discutate și în spațiul academic/cultural vestic) pe care Du Bois le-a propus încă de la finalul secolului al XIX-lea în SUA. Din perspectiva mea, reevaluarea statutului sociologiei și fenomenologiei practicate de Du Bois poate avea utilizări care depășesc sfera academică și această reevaluare poate răspunde direct anumitor provocări culturale ale secolului XXI în aceeași măsură în care explică fundamentele acestor provocări în evoluția gândirii anticoloniale din secolul XX. În interviul pe care i l-am luat împreună cu Vlad Pojoga profesorului Jose Itzigsohn, temele centrale, plecând de la sociologia lui Du Bois, au fost chiar mișcările activiste contemporane din spațiul american, situația diasporei latino-americane în S.U.A. sau a celei est-europene în Europa de Vest, tocmai pentru că, prin teoretizarea „conștiinței duble", Du Bois a construit, în fond, un sistem a cărui utilitate depășește granițele Statelor Unite și, așa cum arată Du Bois în cazul antisemitismului european, chiar „linia de culoare". Opunându-se pozitivismului abstract și pledând pentru empirism diferențiat, îmbrățișând pe rând fenomenologia și materialismul istoric, glisând între analiză hiper-specializată și eseistică literaturizată, W.E.B. Du Bois trece în revistă prin activitatea lui intelectuală majoritatea tensiunilor formatoare ale teoriei critice moderne și recuperează însăși inima științelor sociale: caracterul *public* al sociologiei.

Necesitatea unei astfel de intervenții pentru spațiul de dezbatere teoretică de la noi este – cred – vizibilă mai ales odată cu apariția în limba română a două antologii de poezie și eseistică din scrierile propuse de mișcările *Harlem Renaissance* și *Black Arts Movement*, ambele premiere târzii de traducere în România.[1] Du Bois a fost și un scriitor esențial pentru mișcările artistice din prima jumătate a secolului trecut. Apoi, resursele teoretice minimale pentru această discuție mi-au fost oferite în parte de excelenta contribuție propusă de Jose Itzigsohn și Karida L. Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois. Racialized Modernity and the Global Color Line*[2], care sistematizează principalele direcții ale sociologiei *du boisiene* și propune chiar o direcție *du boisiană* a sociologiei contemporane. De la început trebuie înțeles faptul că principalul merit al lui W.E.B. Du Bois (1868-1963) este de a pune în centrul analizei și teoriei sociologice „linia de culoare" pe care modernitatea a creat-o prin colonialism și „dubla conștiință" manifestată în formarea subiectului în interiorul acestei modernități. Pentru claritatea textului de față, am decis să îl împart în câteva sectoare, deși e destul de clar pentru cine îl va citi pe Du Bois sau pentru cine va citi bibliografia pe care o propun, că opera lui Du Bois e interesantă mai ales pentru spargerea granițelor dintre genuri (eseistică literară, studiu academic, auto-etnografie, literatură) pentru implementarea unui adevărat program de deconstruire a stereotipurilor rasiale într-o societate (atât americană, cât și globală) a modernității rasializate. Cred că o panoramă, fie ea și sumară, a teoriei lui Du Bois este extrem de importantă pentru studiile sociale și literare din România – și, trebuie să recunosc, am fost uimit să descopăr cât de puțin cunoscut/ citat este Du Bois la noi.[3] Du Bois a scris în repetate rânduri despre România și a vizitat țara la începutul anilor '60, iar recuperarea textelor lui e un punct de plecare pentru descoperirea unei istorii uitate a anticolonialismului local, o rețea aproape invizibilă astăzi între locuri pe cât de îndepărtate geografic, pe atât de subtil conectate.

În ceea ce privește analiza rasismului în cultura română, am în vedere utilitatea conceptelor mai ales pentru revizitarea modernității literare și culturale plecând de la faptul că „linia de culoare" a fost o practică consecventă a gândirii umaniste locale.[4] Cel puțin două capitole din volumul din 2019 editat de Oana Dorobanțu și Carmen Gheorghe, *Problema românească: o analiză a rasismului românesc* însă merită discutate în detaliu aici pentru a justifica necesitatea cunoașterii sociologiei lui W.E.B. Du Bois: „Politica Diferențelor: Romii ca *homo sacer* în discursul public naționalist și rasist sau de ce materializarea stereotipurilor este dăunătoare" de Ioanida Costache și „O ISTORIE A RUȘINII. Discurs ideologizant între «robia țiganilor în Moldova și Țara Românească» și SCLAVIA ROMILOR ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC" de Adrian-Nicolae Furtună. Ioanida Costache discută perpetuarea stereotipurilor rasiale plecând de la o observație fundamentală. Anume că perpetuarea stereotipurilor neglijează condițiile sistemice ale formării inegalităților: „Înțeleg prin intermediul lui James Baldwin că persoanele albe observă, interacționează cu și se gândesc la persoanele de culoare «prin prisma distorsionată creată de condiționarea socială pe parcursul întregii vieți». Însă de ce unii rămân blocați în aceste noțiuni, pe care le-au moștenit de-a lungul secolelor și care le desconsideră inteligența și permit preconcepțiilor să îi inducă în eroare?"[5]. Când discută viziunea lui Du Bois asupra stereotipurilor și segregării, Itzigsohn și Brown observă că o astfel de preocupare pentru anularea studiilor bazate pe stereotipuri stă chiar la baza programului de cercetare urbană și comunitară al autorului american:

> „In his early career, from 1894 to 1910, Du Bois tried to redress what he identified as the problem of «car window sociology», by which he meant harmful studies whose findings were based on opinion, prejudice, and first-glance assumtions about entire populations of people. Du Bois understood that such studies made the goal of achieving freedom and equality for Black people nearly impossible, as they legitimated and perpetuated racial myths that justified his people's opression"[6].

Mai mult, cum Ioanida Costache apelează la „alteritatea ireductibilă" propusă de Achille Mbembe („stereotipurile reflectă pentru minoritari faptul că ei sunt de «alt-undeva» (spre deosebire de «aici») și stabilesc o *alteritate ireductibilă*, acea diferență ce are potențialul de a contamina identitatea [națională] din interior"[7]) și la „procesul de constituire a *Celuilalt*" pe urmele lui Said și ale lui Jose Medina, unde „oamenii sunt «orientalizați» prin mecanisme de generalizare, de ștergere a istoriei și de exoticizare"[8], putem încerca să înțelegem cum anume teoria lui Du Bois a anticipat și chiar pus bazele acestor viziuni deja *mainstream* ale teoriei postcoloniale americane. Din nou, Du Bois devine esențial pentru înțelegerea originii acestor probleme de interpretare și a acestor reducționisme/ esențializări/ orientalisme, mai ales prin pledoaria constantă pentru reconstituirea subiectului prin teoriile „conștiinței duble". Într-un articol din 2000, intitulat „Postcolonialism after W. E. B. Du Bois" Kenneth Mostern discuta chiar faptul că definiția dată de Homi K. Bhabha „criticii postcoloniale" din *The Location of Culture* „se aplică fără ambiguitate volumului *The Soults of Black Folk* din 1903 al lui Du Bois"[9], atât prin structura argumentului, cât și prin utilizarea anumitor termeni pe care teoria postcolonială i-a asumat plenar: „doubling, ambivalence, hybridity, interdisciplinaritty, migration, and national art"[10]. Mostern arată că „discursul teoretic pe care Bhabha îl numește «critică postcolonială» există încă din 1903"[11].

Activitatea lui W.E.B. Du Bois: linii generale

După sinteza oferită de Itzigsohn și Brown, începuturile lui Du Bois sunt date de înregistrarea lui la Fisk University (Nashville, Tenessee) („a Black college, where Du Bois's racial consciousness was tempered in the fire of the South") (p. 4). De remarcat încă de la început interpretarea biografică pe care autorii o oferă carierei sociologului american, de altfel extrem de prezentă și în scrierile lui, culminând cu cele autobiografice în care el însuși își explică *drive*-ul teoretic prin relația directă cu realitatea socială trăită. Du Bois este un caz interesant și pentru că s-a „folosit" de propria sa experiență doar pentru a o proiecta într-un peisaj coerent World System, în care rasializarea este pilonul central al modernității. Du Bois își face studiile la Fisk, iar apoi la Universitatea din Berlin (căci Germania „reprezenta vârful lumii academice") și la Harvard[12] și termină în 1894 doctoratul (primul cercetător afro-american care obține distincția aici). Cu toate că începe să cunoască teoriile lui Max Weber, Du Bois a fost mai curând influențat de Gustav Schmoller, „care susținea o apropiere empirică pentru analiza problemelor sociale" (Itzigsohn, Brown, 5), mai apropiată de nevoile empirice ale sociologiei pe care începea să o construiască. Imediat după doctorat începe să lucreze la *The Philadelphia Negro* (studiu apărut în 1899) și, începând cu 1897 conduce laboratorul de sociologie de la Atlanta University până în 1910. Deși în general Du Bois studiază comunități urbane și propune o sociologie intervenționistă în acest sens, e important de menționat și faptul că „Du Bois a acordat atenție sporită comunitățile rurale" și că „a condus primele studii empirice ale comunităților rurale din Statele Unite. În aceste studii a documentat viața comunităților rurale de culoare, provocările prin care au trecut acestea și constrângerile și limitele pe care le-au întâlnit în epoca Sudului post-Reconstrucție"[13]. Du Bois propune în ceea ce a ajuns să fie cunoscut ca „Atlanta Studies" chiar rapoarte anuale cu privire la starea comunităților rurale. De aici pornește și diferența specifică între *scopul* cercetărilor lui Du Bois și al celorlalte din epocă. Studiind comunitatea rurală, Du Bois încetează să arate doar diferențele de comportament dintre comunitățile marginalizate și centru pentru a revela structuri inerente și începe să explice mai curând „constrângerile" acestor comportamente, devenind, după Itzigsohn și Brown, primul „etnograf" care reușește să intuiască resursele etnografiei critice[14]. De asemenea, aici începe și să scrie *John Brown* (1909), „prima sa încercare de a studia «albitudinea» [*whiteness*], care va deveni una din cele mai nerecunoscute contribuții ale sale în sociologie" (Itzihsohn, Brown, 6), continuate în „The Souls of the White Folk" și „The Hands of Ethiopia" din volumul *Darkwater* (1920).[15] A nu se înțelege de aici că Du Bois nu observa/ analiza și comunitățile non-africane oprimate în cadrul politicilor rasializate ale începuturilor secolului XX. De altfel, preocuparea lui Du Bois pentru opresiune în general, dincolo de „linia de culoare", a fost una constantă și, începând cu 1930 chiar scrie despre cazul României, în contextul analizei creșterii mișcărilor radicale din Europa. Du Bois, unul din „cei mai prevăzători observatori americani ai Holocaustului"[16], vede încă din 1930 faptul că oprimarea evreilor în România „a ajuns la nivelul unui sport popular".[17]

Începând cu 1935 și *Black Reconstruction*, Du Bois merge mai mult pe linia marxistă. Aici începe și „o critică a capitalismului rasial și colonial ca sistem istoric", din moment ce Du Bois analizează „intersecția dintre clasă și rasă în structura socială americană de la finalul secolului al XIX-lea" (p. 9). Tot acum, Du Bois dezvoltă o teorie în care propune o perspectivă inedită asupra abolirii sclaviei: „argumentează faptul că sclavii de culoare sunt mai curând agenții principali ai propriei lor emancipări, nu aboliționiștii sau Nordul". Motivele centrale pentru această schimbare țin de conștientizarea faptului că sociologia empirică nu constituia un argument suficient de puternic pentru modificarea politicilor publice cu privire la comunitățile de culoare. Nu atât metoda, cât puterea ei de persuasiune îl determină pe Du Bois să schimbe strategia. Dar încă din 1910, când părăsește Atlanta University, Du Bois văzuse aceste limite ale sociologiei empirice. „Drept rezultat, a devenit tot mai implicat în activism și organizare. A fost unul dintre fondatorii mișcării Niagara, o mișcare Black pentru drepturi civile care s-a combinat ulterior cu National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), un grup în cadrul căruia Du Bois era, de asemenea, fondator" (Itzigsohn, Brown, 7).

În ceea ce privește pan-africanismul (Pan-Africanism), perspectiva lui Du Bois e redată de Itzigsohn și Brown în contrast cu cea a lui Marcus Garvey, un lider politic și jurnalist cu origini jamaicane. Perspectivele celor doi pot fi sintetizate astfel: în timp ce Garvey milita pentru „Black separatism", Du Bois viza mai mult „integrare, educație și drepturi civile și politice". Aici intervine o a doua decepție a lui Du Bois, care, spre finalul carierei, începe să se apropie mai mult de perspectiva lui Garvey, mai ales pe fondul accentuării viziunii de stânga. De altfel, din 1934, Du Bois „abandonează munca la NAACP din cauza diferențelor politice în ceea ce privește strategia integrațională, pe care nu o considera funcțională" (Itzigsohn, Brown, 8). Deja, din 1934, Du Bois pleda pentru pentru dezvoltarea unei „economii cooperative" proprie populației afro-americane. Acum se și întoarce la Atlanta University, unde continuă munca în sociologie mai ales studiind problema șomajului în comunități. Începând cu *Dust of Dawn* (1940), Du Bois trece, după ce a testat sociologie empirică și marxism, la ceva ce poate fi numit *autoetnografie* (Autoethnography) și utilizează scrierile autobiografice pentru înțelegerea felului în care funcționează societatea rasializată. Pe scurt, își *scrie* memoriile pentru a înțelege *societatea*, autopropulsându-se drept obiect de studiu.

Fără a fi excesiv de detaliat cu privire la biografia intelectuală și literară a lui Du Bois, voi încerca totuși să expun câteva din aspectele esențiale care ne pot ghida în analiza felului în care gândirea sociologului a perceput literatura în diversele epoci pe care le-a străbătut. De la început trebuie menționat faptul că foarte multă vreme literatura și eseistica literară propuse de Du Bois au fost văzute ca „a literature of uplift in the genteel tradition" (Francis Broderick) sau ca „tributes to beauty, unworthy to stand alone"[18] (Du Bois însuși). De altfel, pe lângă o autocritică severă cu privire la propria literatură și eseistică, Du Bois a avut mereu dubii cu privire la rezultatele literaturii din zona Harlem Renaissance. Cu toate că a afirmat permanent necesitatea unei renașteri a „American Negro literature", Du Bois a funcționat în literatura americană și afro-americană mai ales prin critica adusă incapacității literaturii de a formula sau realiza misiunea pe care ar fi avut-o orice mișcare de conștientizare a segregării rasiale sau a condiției duble a identității culturale. Cu toate că Du Bois, prin *Crisis* (revistă fondată de Du Bois în 1910 și preluată de Roy Wilkins din 1934), a participat decisiv la stabilirea unor direcții esențiale ale literaturii afro americane, a avut mereu o atitudine ambivalentă în legătură cu posibilitatea literaturii de a funcționa ca un catalizator cultural. Totuși, Du Bois pledează pentru o artă socială – sau, oricum, pentru o artă etică – într-o epocă în care se discută tot mai accentuat autonomia literarului față de contingențele socialului și ale eticii. Într-o epocă în care se naște *New Criticism* în universitățile americane și în care literatura se vrea tot mai despărțită de contextul ei (prin lecturi cât mai esențialiste), Du Bois pledează pentru o conștiință literară angajată, pentru literatură ca formă de intervenție în viața socială și pentru artă ca formă de consolidare a activismului. Avem, așadar, în orice caz, un fel de a gândi literatura ca formă de *experiență*. Profilul literar al lui Du Bois este extrem de important în stabilirea rolului cultural al celui care „a creat ceva ce nu existase până atunci: *a Negro intelligentsia*". Însemnând că, fiind primul absolvent afro-american al școlii doctorale de la Harvard[19], Du Bois face, din rescrierea vieții pentru auto-etnografie, un fel de explorare a acestui profil insolit: se recunoaște, se vede și se percepe drept un „caz".

În această fază, Du Bois deja propune o serie de analize coerente ale modelului colonial al modernității. Cel mai important studiu extins, din acest punct de vedere, este *The World and Africa* (1947), în care situează continentul „within a global relational world history" (p. 10), adică într-o rețea globală în care istoria rasismului este explicabilă printr-o dispersie extrem de „coerentă" (citește „inevitabilă") în interiorul capitalismului. Și face acest lucru chiar înainte de consolidarea unui domeniu ca World Systems Analysis. De aici încolo, Du Bois devine un „anticolonial thinker", depășind (nu fără a fructifica din plin) sociologia empirică și autoetnografia. Du Bois reușește, de fapt, să pună aceste două metode într-un cadru global și descoperă, fără să exagerăm, o lume postcolonială înainte de postcolonialism. Cu timpul, în anii 1950 mai ales, asta îl va împinge spre o critică tot mai accentuată a modelului occidental de integrare, mai ales în contextul decolonizărilor. Tot acum intră în politică, unde își va atrage tot mai multe probleme, culminând cu retragerea pașaportului acestuia de către Statele Unite după ce intră în Partidul Comunist din S.U.A. Se află în imposibilitatea de a onora, pe tot parcursul anilor '50, invitațiile la evenimente politice de eliberare din Africa sau la conferințe internaționale de importanță majoră: „Du Bois a fost invitat să vorbească la conferința din Indonezia, de la Bandung din 1955, al cărei scop era chiar idealul lui Du Bois de cooperare între Africa și Asia (...) de asemenea, nu a putut participa la ceremoniile care marcau independența Ghanei, la care a fost invitat de Kwame Nkrumah" (p. 11). Către finalul vieții, după ce îi este ridicată interdicția de călătorie, Du Bois călătorește în Rusia și China (unde e primit de Hrușciov și Mao). O chestiune interesantă: există o scrisoare semnată de Sanda Rangheț prin care i se acordă lui Du Bois accesul la Institutul de Geriatrie din România. Scrisoarea menționează faptul că Du Bois se întâlnise în Ghana cu Ana Aslan[20]. Mai mult, vizita lui Du Bois din 1961 din România a lăsat o listă de cumpărături făcute de Du Bois în R.P.R.[21] și două pagini despre cele șase săptămâni petrecute în România în 1961, în care notează impresii despre sistemul economic românesc de la începutul anilor '60.[22]

Dincolo de această trecere selectivă prin activitatea intelectuală a lui Du Bois, consider extrem de importantă o trecere în revistă a două concepte centrale ale acestuia, care pot ajuta în general sistematizarea istoriei gândirii postcoloniale.

Sociologia lui W.E.B. Du Bois.
Conștiința dublă și modernitatea rasializată

Voi urmări, plecând de la *The Sociology of W.E.B. Du Bois* și de la câteva alte studii asupra influenței acestuia în sociologie și studii literare, câteva din conceptele centrale pe care le-a propus Du Bois prin activitatea de cercetare, prin activismul civic și politic și prin activitatea culturală în sens larg: **conștiința dublă** (*Double Consciousness*, esențială pentru înțelegerea formării subiectului în cadrul modernității coloniale și rasializate, atât la nivelul dinamicii capitalismului global contemporan, prin aplicații multiple, cât și în interiorul societăților moderne); **capitalismul colonial și rasial** (*Racial and Colonial Capitalism*, concept esențial pentru reevaluarea statutului dezvoltării societăților în modernitatea globală) și **sociologia publică** (*Public Sociology* ca răspuns la perspectiva sociologică în care cercetarea servește *înțelegerii* și prin care se afirmă mai curând un rol *intervenționist* al cercetării, la granița cu activismul). Înainte de aceste lămuriri sunt însă necesare

câteva explicații cu privire la statutul sociologiei lui Du Bois în cercetarea contemporană, trecând prin evoluția receptării acesteia de-a lungul secolului XX. În primul rând, ce e extrem de important de înțeles, este că Jose Itzigsohn și Karida Brown pleacă de la ideea lui Aldon Morris, conform căruia Du Bois a fost un cercetător neglijat, căruia i-a fost negată în repetate rânduri importanța pentru câmpul sociologiei (a „scholar denied"[23]). Și, lucru extrem de important, nu atât pentru subiectul pe care l-a tratat permanent, anume rasismul și „linia de culoare" (deși, desigur, și aici a întâmpinat Du Bois destule probleme la începutul secolului XX), ci mai ales pentru metoda pe care a propus-o. În ceea ce privește perspectiva (specificul, dacă vreți) de pionierat în analiza sociologică, e important de menționat că, „în timp ce Marx privilegia clasa, Weber raționalizarea și birocrația, iar Durkheim solidaritatea și ordinea socială, Du Bois privea rasa, rasismul și colonialismul ca fiind centrale în construirea lumii moderne"[24]. Nu că analiza de clasă nu ar fi importantă, nu că birocrația nu ar crea conștiința socială a modernității, dar pentru Du Bois întreaga modernitate s-a format mai ales prin consolidarea unei teorii a evoluției capitalismului către accentuarea diferenței de culoare.

Du Bois dezvoltă în primul rând o teorie a formării subiectivității, ceea ce îl plasează, după Charles Lemert, în descendența unor William James, James Mark Baldwin, Charles Cooley sau George Herbert Mead. Itzigsohn și Brown însă insistă asupra faptului că teoriile formării sinelui propuse de Du Bois ar fi nu doar completări ale acestei descendențe, ci corectări ale unei „miopii ontologice" care stă chiar la baza teoriei sinelui, așa cum a fost proiectată în științele sociale și psihologie. Du Bois descrie situația „subiecților rasializați" drept una în care conștiința (ca loc universal al formării sinelui) nu funcționează de principiu ca auto-recunoaștere, ci mai ales ca recunoaștere prin „dublu".[25] Du Bois scrie, în *The Souls of Black Folk*, despre această „conștiință dublă", explicând că ea vine, de fapt, (cinic în textul lui Du Bois) ca o „superputere" (n.m.), ca o „a doua viziune" (*second vision*) care transformă subiectul rasializat într-unul incapabil de insesizabilul transfer de universalitate în cazul subiectului alb:

> „seventh son, born with a veil, and gifted with second-sight in this American world, - a world which yields him no true self-consciousness, but only lets him see himself through the revelation of the other world. It is a peculiar sensation, this double-consciousness, this sense of always looking at one's self through the eyes of others, of measuring one's soul by the tape of a world that looks on in amused contempt and pity. One ever feels his twoness, - an American, a Negro; two souls, two thoughts, two unreconciled strivings; two warring ideals in one dark body, whose dogged strength alone keeps it from being torn asunder" (*The Souls of Black Folk*).

Sinteza oferită de Itzigsohn și Brown pentru dezvoltările din teoria lui Du Bois ale acestor elemente ale „conștiinței duble" apar astfel: 1) prin conceptualizarea *vălului*: „the social world is seen and experienced differently on either side of the color line" (sau a „vălului"); această linie de culoare funcționează unidirecțional: „Whites project their own constructions of Blacks onto the veil and see their projections reflected on it. They have the power to define themselves and others, and for them, the racialized subject is invisible. On the other hand, the projections of whites onto the veil become realities that Black subjects have to contend with in their self-formation". 2) prin conștientiarea *dublului* („the sense of twoness"): „Twoness means that in the process of self-formation, the racialized subject must acoount for the views of two different social worlds – the Black world, constructed behind the veil, and the white world, which dehumanizes Blacks through lack of recognition of their humanity" (28); 3) prin *a doua viziune* („second sight"), pe care o determină faptul că „The racially excluded have no choice but to see themselves through the eyes of the dominant subjects" (43). Ceea ce propun Itzigsohn și Brown atunci când analizează posibilitățile unei sociologii „du boisiene" pleacă de la scopul fenomenologiei lui Du Bois, în care scopul este de a analiza „subiectivitatea și identitatea în cadrul modernității rasializate" (59). În viziunea lor, problemelor ridicate de această fenomenologie nu pot fi rezolvate prin „mobilitate socială" (*social mobility*). Pentru autori, este fundamentală contextualizarea acestor experiențe, dincolo de perspective anistorice: „a contemporary Du Boisian sociology must pay attention to local and intersectional differences in lived experience but also reflect on the possibilities of bridging those differences to build coallitions and alliances to struggle to undo all forms of exclusion and oppression" (61).

Du Bois este unul din primii sociologi care să puncteze o „ștergere din istorie" a continentului african în istoriografia globală. Pentru el, „social relations and structures of power in pre-capitalist Africa were more fluid than they became under racialized modernity" (68). Mai mult, poate cel mai important lucru pe care îl arată Du Bois și pe care îl revendică Itzigsohn și Brown pentru a explica perspectiva sociologului este acela că „colonialism is not central to European capitalism" (69) (vezi *Color and Democracy*). Du Bois gândește deja World System, atunci când realizează că subdezvoltarea coloniilor (astăzi am putea spune chiar a Sudului Global) a fost motivul central al dezvoltării metropolelor, articulând, dincolo de linia de culoare, o relație centru-periferie care va deveni fundamentală în studiile sociologice contemporane: „whereas Marx emphasizes that capitalism is based on wage labor and the free extraction of surplus labour, Du Bois argues that racial and colonial capitalism is based on different coercive forms of extracting profits" (70). De aceea, el realizează,

de exemplu, că „England's turn against the slave trade did not mean the end of colonialism and racism" (după cum sintetizează Itzigsohn și Brown). Astfel, pentru Du Bois, rasismul și rasa sunt „the product of the European need to legitimize the system of colonial exploitation and displacement" (74).

Modernitatea rasializată și teoria postcolonială în România

În introducerea studiului „Creolizing Transylvania. Notes on Coloniality and Inter-imperiality", Manuela Boatcă și Anca Parvulescu aduc o observație esențială în înțelegerea felului în care spațiul românesc a consolidat o perspectivă proprie asupra teoriei postcoloniale. Autoarele pleacă de la premisa că studiile postcoloniale nu au reușit de multe ori să înglobeze și spații care nu au intrat în profilul „Lumii a Treia", ca America Latină[26] sau Europa de Est (care a rămas chiar și puțin înainte de anii '90 în afara oricărei interogări a conceptului). Boatcă și Parvulescu descriu felul în care, deși Maria Todorova „argued against considering the Ottoman, Habsburgs, or Romanov empires colonial formations"[27], problema postcolonială în statele est-europene a rămas încă nerezolvată. În ceea ce privește *colonialismul* și, implicit, critica postcolonială produsă prin discursul local, lucrurile sunt destul de complicate, așa că voi încerca să pun în lumină câteva perspective pe care le consider esențiale pentru înțelegerea raportului ambivalent pe care dezbaterea locală l-a avut cu modernitatea. În primul rând, România și Țările Române nu au o istorie colonială ca Franța sau ca Anglia (scuzați simplitatea expunerii). Ba mai mult, după cum am discutat mai devreme, ele pot fi gândite chiar ca zone în care imperialismul s-a manifestat colonial, anexându-le sau exploatându-le. Dar asta nu înseamnă că discursul cultural, în fascinația pentru culturile coloniale (lumea civilizată a Vestului, opusă „barbariei orientale") nu a creat sisteme culturale ale bovarismelor coloniale ale elitelor. Faptul că Țările Române și România au fost zone ale subdezvoltării și inegalităților uriașe nu a însemnat că cultura română nu și-a consolidat profilul pe urmele metropolelor capitalismului colonial, imitând perspectiva elitelor acestor imperii/ metropole. Faptul că Europa de Est, în general, poate fi considerat un prim „laborator al modernității", în sensul pe care l-a dat Immanuel Wallerstein, de „zone ale muncii forțate"[28] (după Hanryk Szlajfer chiar primul laborator al modernității), nu înseamnă că discursul critic local a și mers pe o astfel de abordare. Principala resursă a teoriei postcoloniale în România a fost comunismul. Discursul postcolonial în România a mizat mai ales pe expunerea regimului comunist ca unul colonial și pe analiza postcomunismului ca postcolonialism[29]. Așadar, prin excluderea „liniei de culoare" teoretizate de Du Bois, „modernitatea rasializată" a rămas în studiile românești (și est-europene)[30] doar modernitate. Din teoria postcolonială a fost expurgat chiar elementul central, anume rasismul sistemic al colonialismului. În această lectură, pe care Andrei Terian chiar o vedea pasibilă de transformare într-un „postcolonialism nețărmurit", apare însă o altă problemă care foarte greu poate fi explicată prin echivalarea postcomunismului cu postcolonialismul: anume, faptul că perioada comunistă în România a adus, mai ales după destalinizare, o pledoarie constantă (obsesivă chiar, până la disoluția în jargonul politic al locurilor comune ideologic)[31] a „decolonizării" și „neatârnării". Sigur, se poate discuta despre teoria decolonială ca una mai esențialistă decât cea postcolonială, cum face Alex Cistelecan în „Critica rațiunii decoloniale"[32], dar ar trebui accentuat faptul că, departe de a fi o invenție academică vestică recentă, teoria decolonială este, în spațiul românesc, mai ales o *strategie* politico-culturală uitată. Mai mult, cum am încercat să arăt în două articole recente, chiar literatura scrisă în a doua jumătate a anilor '50 și în anii '60 la noi poate fi văzută ca o sinecdocă Global South în spațiul românesc, reiterând un Sud al României în care dependența și subdezvoltarea sunt văzute prin stilul narațiunilor critice din Sudul Global[33]. Și nu doar ca metaforă, ci și ca intervenție directă în presa politică a vremii, unde „decolonizarea" este un subiect principal din anii '60 și până la finalul anilor '80, iar în presa centrală se discută des conceptul de „negritudine" al lui Senghor. Nu încerc să rezolv aici această aporie (faptul că o postcomunismul văzut ca postcolonialism e totuși rezultatul unei generalizări a comunismului ca „sovietizare" pe întreaga perioadă de manifestare, unde în realitate mare parte din comunismul românesc a reprezentat naționalism ceaușist cu orientări culturale vestice și către Africa, America de Sud și Asia), dar putem observa un lucru: lipsa problematizării istoriei coloniale alături de „modernitatea rasializată" a făcut ca teoria postcolonială să poată însemna, la noi, mai ales încercarea de definire a postcomunismului.

Acknowledgement: This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P4-ID-PCE-2020-0707, within PNCDI III.

Note:

1. Vezi *Z9Magazine*, nr. 1-2 (2020) și *Z9Magazine*, nr. 3-4 (2020). Pentru articolele specifice vezi W.E.B. Du Bois, „Despre frumusețe și moarte", trad. Vlad Pojoga, *Z9Magazine*, nr. 1-2 (2020): 14-31.
2. Jose Itzigsohn, Karida L. Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois. Racialized Modernity and the Global Color Line* (New York: New York University Press, 2020).
3. Există un număr unde apar intervenții în limba română semnate de Aldon Morris, Donatella della Porta și Sari Hanafi din revista *Global Dialogue*, 6.2. (2016): Aldon Morris, „Reabilitându-l pe W.E.B. Du Bois", *Global Dialogue* 6, nr. 2 (2016): 4-7; Donatella della Porta, „Pluralismul studiilor mișcărilor sociale", *Global Dialogue* 6, nr. 2 (2016): 4-7. Numărul conține și alte intervenții interesante despre caracterul public al sociologiei, despre sociologie și politică în Orientul Mijlociu. De asemenea, prima traducere a unui text de Du Bois în România și primul interviu le-am putut-o identifica în G. Ciubuș, „Dialog despre pace cu William Du Bois" din 1961 (online: Ciubuș, G.. Dialog despre pace cu William Du Bois, ca. June 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries, https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b154-i364) și în articolul „Populația de culoare din S.U.A.", articol tradus în 1961 (online: Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt), 1868-1963. Populația de culaore din S.U.A., ca. June 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries, https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b154-i368). Există și o traducere din 1969. Vezi W.E.B. Du Bois, *Am trăit un secol...* în românește de R. Vasilescu-Albu. Prefață de Silviu Brucan (București: Editura politică, 1969).
4. Există în România studii importante în această direcție, mai ales propuse de Marius Turda, Maria Bucur, Eniko Vincze sau Manuela Boatcă. Vezi *Bibliography* la finalul acestui articol.
5. Ioanida Costache, „Politica Diferențelor: Romii ca *homo sacer* în discursul public naționalist și rasist sau de ce materializarea stereotipurilor este dăunătoare", în *Problema Românească: o analiză a rasismului românesc*, ed. Oana Dorobanțu și Carmen Gheorghe (București: Hecate, 2019), 14.
6. Itzigsohn, Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois*, 111.
7. Ioanida Costache, „Politica Diferențelor", 16. Citatul este tradus de Ioanida Costache din Achille Mbembe, „Provincializing France", Public Culture 23, nr. 1 (2001), 94.
8. Ibid., 18.
9. Kenneth Mostern, „Postcolonialism after W.E.B. Du Bois", *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society* 12, nr. 2 (2000): 61-80.
10. Ibid., 62.
11. Vezi și felul în care discută Maria Chiorean conexiunile dintre teoria literară postcolonială și conceptele lui Du Bois în Maria Chiorean, „Race at the Centre: The Ramifications of W. E. B. Du Bois's Sociology in Contemporary Literary Studies", *Transilvania*, nr. 2 (2021): ..... .
12. Vezi W.E.B. Du Bois, „A Negro Student at Harvard at the End of the 19th Century", *The Massachusetts Review* 1, nr. 3 (1960): 439-458: „Harvard University in 1888 was a great institution of learning. It was 238 years old and on its governing board were Alexander Agassiz, Phillips Brooks, Henry Cabot Lodge and Charles Francis Adams; and a John Quinct Adams, but not the ex-President. (...) Among the active teachers were Francis Child, Charles Eliot Norton, Justin Winsor and John Trowbridge; Frank Taussig, Nathaniel Shaler, George Palmer, William James, Francis Peabody, Josiah Royce, Barrett Wendell, Edward Channing and Albert Bushnell Hart. In 1890 arrived a young instructor, George Santayana. Seldom, if ever, has any American University had such a galaxy of great men and fine teachers as Harvard in the decade between 1885 and 1895. To make my own attitude toward the Harvard of that day clear, it must be remembered that I went to Harvard as a Negro, not simply by birth, but recognizing myself as a member of a segregated caste whose situation I accepted. But I was determined to work from within that caste to find my way out."
13. José Itzigsohn, „On W.E.B. Du Bois, Double Consciusness, and Racialized Modernity. An Interview With José Itzigsohn"
14. „However, the goal of Du Bois's phenomenology is different from that of most contemporary urban and community ethnography. The latter focuses on the behavior and choices of poor and marginalized populations. Often these ethnographies try to explain why the poor, particularly poor people of color, engage in behaviors that do not correspond to the norms of the white middle class. By contrast, critical ethnographies try to humanize the poor and contextualize their behavior within their institutional and structural constraints. Du Bois was perhaps the first to take this approach". Itzigsohn, Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois*, 58.
15. În studiile postcoloniale, Du Bois este un pionier și în acest sens. Dezvoltări ulterioare ale teoriei decoloniale chiar au vorbit permanent despre „whiteness" în paradigma postcolonială și decolonială. Pentru o sinteză completă vezi Alfred J. Lopez, *Postcolonial Whiteness: A Critical Reader on Race and Empire* (New York: SUNY Press, 2005).
16. Benjamin Sevitch, „W.E.B. Du Bois and Jews: A Lifetime of Opposing Anti-Semitism", *The Journal of African American History* 87, (2002): 323-337.
17. W.E.B. Du Bois, „As the Crow Flies", *The Crisis* (1930), 221. Vezi Sevitch, „W.E.B. Du Bois and Jews".
18. W. E. B. Du Bois, *Dusk of Dawn. An Essay Toward an Autobiography of a Race Concept* (New York: Harcourt Brace & Co., 1940), 269.
19. Rampersad, „W.E.B. Du Bois as a Man of Literature", 50.

20. *Ranghet, Sanda. Letter from Sanda Ranghet to W. E. B. Du Bois, 1962. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries*. Online: https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b155-i064.
21. *Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt), 1868-1963. Things bought in Romania, 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries*. Online: https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b155-i002.
22. Originalul se găsește online aici: *Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt), 1868-1963. Six weeks in Rumania, ca. 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries* https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b214-i085.
23. Aldon Morris, *The Scholar Denied: W. E. B. Du Bois and the Birth of Modern Sociology* (Berkeley: University of California Press, 2015).
24. Itzigsohn, Brown, *The Sociology of W.E.B. Du Bois*, 1.
25. Itzigsohn discută aceste aspecte și cu referire la „Latino and Latina Panethinicty Identity". Vezi
26. Vezi și Aníbal Quijano, „Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America", *Nepantla: Views from South* 1 nr. 3 (2000): 533–80.
27. Manuela Boatcă, Anca Parvulescu, „Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality", *History of the Present* 10, no.1 (2020). 9–27.
28. „areas of coerced labor". Vezi Immanuel Wallerstein, *The Modern World System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974). Vezi aici și Manuela Boatcă, *Laboratoare ale modernității. Europa de Est și America Latină în (co)relație* (Cluj-Napoca: Idea, 2020).
29. O sinteză a perspectivelor poate fi citită în Iulia Câmpeanu, „Adoptarea și adaptarea unei teorii: studiile postcoloniale în spațiul literaturii și culturii române actuale", *Transilvania*, nr. 7 (2016): 13-18. Articolul sistematizează perspectivele din câteva studii importante în spațiul românesc cu privire la temă. Ion Bogdan Lefter, „Poate fi considerat postcomunismul un postcolonialism?", *Caietele Echinox* 1 (2001): 117-119; Ioana Gallerion, Bogdan Ștefănescu, „Postcommunism: An Other Postcolonialism", *Word & Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics* II, nr. 1 (2002): 5-12; Andrei Terian, „Is There an East-Central European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter)Literary Dependency", *World Literature Studies* VI, nr. 3 (2012): 21-36.
30. Vezi și Dumitru Tucan, „Postcolonialism și postcomunism în studiile literare românești", *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria științe filologice* nr. 54 (2016): 95-105.
31. Vezi, de exemplu, intervențiile constante ale Doinei Topor din „România liberă" sau volumul George Sprințoiu, Doina Topor, *Mișcarea țărilor nealiniate. Evoluție și afirmare* (București: Editura politică, 1976). Cu toate că sunt scrise în general în limbajul presei politice, dau seama – prin intervențiile constante, alături de întâlnirile diplomatice ale conducerii de partid și de stat cu lideri africani și asiatici – de dimensiunile nestudiate ale fenomenului.
32. Alex Cistelecan, „Critica rațiunii decoloniale", *Vatra*, nr. 4 (2016). Online: https://www.criticatac.ro/critica-ratiunii-decoloniale/.
33. Ștefan Baghiu, „Translating Hemispheres. Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty", *Comparative Literature Studies* 56, nr. 3 (2019): 487-503; Ștefan Baghiu, „Geocritique: Siting, Poverty, and the Global Southeast", în *Theory in the „Post" Era*, ed. Christian Moraru, Andrei Terian, Alexandru Matei (New York: Bloomsbury, 2021).

Bibliography:

Morris, Aldon. "Reabilitându-l pe W.E.B. Du Bois" [Recovering W.E.B. Du Bois]. *Global Dialogue* 6, no. 2 (2016): 4-7.

Baghiu, Ștefan. "Translating Hemispheres. Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty." *Comparative Literature Studies* 56, nr. 3 (2019): 487-503.

Baghiu, Ștefan. "Geocritique: Siting, Poverty, and the Global Southeast." In *Theory in the „Post" Era*, edited by Christian Moraru, Andrei Terian, and Alexandru Matei (New York: Bloomsbury, 2021).

Boatcă, Manuela, Anca Parvulescu. "Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality." *History of the Present* 10, no.1 (2020). 9–27.

Boatcă, Manuela. *Laboratoare ale modernității. Europa de Est și America Latină în (co)relație* [Laboratories of Modernity. Eastern Europe and Latin America in (Co)Relation]. Cluj-Napoca: Idea, 2020.

Bucur, Maria. *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002.

Bucur, Maria. *Eugenie și modernizare în România interbelică* [Eugenics and Modernization in Interwar Romania]. Iași: Polirom, 2005.

Câmpeanu, Iulia. "Adoptarea și adaptarea unei teorii: studiile postcoloniale în spațiul literaturii și culturii române actuale" [The Adoption and the Adaption of a Theory: Postcolonial Studies in the Literary and Cultural Space of Nowadays Romania]. *Transilvania*, no. 7 (2016): 13-18.

Chiorean, Maria. "Race at the Centre: The Ramifications of W. E. B. Du Bois's Sociology in Contemporary Literary Studies." *Transilvania*, no. 2 (2021): 11-21.

Cistelecan, Alex. "Critica rațiunii decoloniale." *Vatra*, no. 4 (2016). Online: https://www.criticatac.ro/critica-ratiunii-decoloniale/. Accessed December 15, 2020.

Costache, Ioanida. "Politica Diferențelor: Romii ca *homo sacer* în discursul public naționalist și rasist sau de ce materializarea

stereotipurilor este dăunătoare" [The Policy of Diferences: Roma People as *Homo Sacer* within the Public Nationalist and Racist Discourse, or Why Materializing Stereotypes is Harmful]. In *Problema Românească – O analiză a rasismului românesc*, edited by Oana Dorobanțu and Carmen Gheorghe, 13-24. Bucharest: Hecate, 2019.
Della Porta, Donatella. "Pluralismul studiilor mișcărilor sociale" [The Pluralism of Social Movements Studies]. *Global Dialogue* 6, nr. 2 (2016): 4-7.
Dorobanțu, Oana, and Carmen Gheorghe, ed. *Problema Românească – O analiză a rasismului românesc* [The Romanian Problem – An Analysis of Romanian Racism]. București: Hecate, 2019).
Du Bois, W. E. B. *Dusk of Dawn. An Essay Toward an Autobiography of a Race Concept*. New York: Harcourt Brace & Co., 1940.
Du Bois, W.E.B. "Despre frumusețe și moarte" [Of Beauty and Death]. Translated by Vlad Pojoga. *Z9Magazine* 1-2 (2020): 14-36.
Du Bois, W.E.B. "A Negro Student at Harvard at the End of the 19th Century." *The Massachusetts Review* 1, no. 3 (1960): 439-458.
Du Bois, W.E.B. "As the Crow Flies." *The Crisis* (1930).
Du Bois, W.E.B. *Am trăit un secol...* [I Lived a Century]. Translated by R. Vasilescu-Albu. Foreword by Silviu Brucan (Bucharest: Editura politică, 1969).
Gallerion, Ioana, Bogdan Ștefănescu. "Postcommunism: An Other Postcolonialism." *Word & Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics* II, no. 1 (2002): 5-12.
Itzigsohn, Jose and Karida L. Brown. *The Sociology of W.E.B. Du Bois. Racialized Modernity and the Global Color Line*. New York: New York University Press, 2020.
Itzigsohn, José. "On W.E.B. Du Bois, Double Consciusness, and Racialized Modernity. An Interview With José Itzigsohn." Interviewed by Ștefan Baghiu and Vlad Pojoga. *Transilvania*, no.2 (2021): 1-10.
Itzigsohn, José and Karida Brown. "Sociology and the Theory of Double Consciousness. W. E. B. Du Bois's Phenomenology of Racialized Subjectivity." *Du Bois Review* 12, no. 2 (2015): 231–248.
Itzigsohn, José. "The Formation of Latino and Latina Panethnicity Identity." In *Not Just Black and White: Immigration, Race, and Ethnicity, Then to Now*. Edited by Nancy Foner, and George Fredricson, 197-216. New York, NY: Russell Sage Press, 2004.
Kóczé, Angéla, Violetta Zentai, Jelena Jovanović, and Enikő Vincze, ed. The Romani Women's Movement: Struggles and Debates in Central and Eastern Europe. New York: Routledge, 2018.
Lefter, Ion Bogdan. "Poate fi considerat postcomunismul un postcolonialism?." *Caietele Echinox* 1 (2001): 117-119.
Lopez, Alfred J. *Postcolonial Whiteness: A Critical Reader on Race and Empire*. New York: SUNY Press, 2005.
Morris, Aldon. *The Scholar Denied: W. E. B. Du Bois and the Birth of Modern Sociology*. Berkeley: University of California Press, 2015.
Mostern, Kenneth. "Postcolonialism after W.E.B. Du Bois." *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society* 12, no. 2 (2000): 61-80.
Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. "The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu's Ion." *Literature Compass* 17, no.1-2 (2020). Accessed November 15, 2020: https://doi.org/10.1111/lic3.12559.
Quijano, Aníbal. "Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America." *Nepantla: Views from South* 1 no. 3 (2000): 533–80.
Sevitch, Benjamin. "W.E.B. Du Bois and Jews: A Lifetime of Opposing Anti-Semitism." *The Journal of African American History* 87 (2002): 323-337.
Terian, Andrei. "Is There an East-Central European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter)Literary Dependency." *World Literature Studies* VI, no. 3 (2012): 21-36.
Tucan, Dumitru. "Postcolonialism și postcomunism în studiile literare românești" [Postcolonialism and Post-Communism in Romanian Literary Studies]. *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria științe filologice*, no. 54 (2016): 95-105.
Turda, Marius, and Paul Weindling, eds. Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940. Budapest: Central European University Press, 2007.
Turda, Marius. "The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania." Slavic Review 66, no. 3 (2007): 413-441.
Turda, Marius. *Eugenism și antropologie rasială în România. 1874-1944* [Eugenism and Racial Anthropology in Romania. 1874-1944]. Bucharest: Cuvântul, 2018.
Wallerstein, Immanuel. *The Modern World System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 1974.

Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt), 1868-1963. Six weeks in Rumania, ca. 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b214-i085. Accessed December 15, 2020.
Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt), 1868-1963. Things bought in Romania, 1961. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries. Online: https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b155-i002. Accessed December 15, 2020.
Ranghet, Sanda. Letter from Sanda Ranghet to W. E. B. Du Bois, 1962. W. E. B. Du Bois Papers (MS 312). Special Collections and University Archives, University of Massachusetts Amherst Libraries. Online: https://credo.library.umass.edu/view/full/mums312-b155-i064. Accessed December 15, 2020.